

OKOLJSKA MINERALOGIJA

10 UR

dr. META DOBNIKAR,
meta.dobnikar@gmail.si
meta.dobnikar@gov.si

Obveznosti – domače naloge ali izpit

Literatura:

Vaughan, D.J. & Wogelius, R.A.: Environmental mineralogy,
EMU notes in mineralogy 2, Budapest

OKOLJSKA MINERALOGIJA

Mineralogija in okolje:

Okoljska mineralogija = relativno nova veda

Pomen mineralogije in mineralogov za znanost o okolju:

-tehnike in principi mineralogije - ugotavljanje sestave trdne snovi in njene relacije in interakcije s tekočinami in plini

-razumevanje procesov na molekularni ravni - bistvo sodobne mineralogije in okoljske znanosti,

Le z razumevanjem osnov bomo sposobni predvideti in modelirati obnašanje sistemov, ki vsebujejo minerale. Ključni napredek predstavlja kombinacija in povezovanje naravnih sistemov z izbranimi laboratorijskimi in modeliranje od molekularne do makroskopske ravni.

1. Mineralogija ključnih okoljskih sistemov
2. Mineralogija industrijskih odpadkov in remediacija.
3. Mineralogija geoloških pregrad, zasipov in tesnil.
4. Pomen mineralogije pri obravnavi jedrskih odpadkov.
5. Organske molekule v naravi - organski onesnaževalci
(vir, širjenje, remediacija).

OKOLJSKA MINERALOGIJA

Analitske metode v mineralogiji:

Poznavanje snovi na molekularnem/atomarnem nivoju;

Spremljanje procesov/reakcij faznih sprememb in prehodov;

Modeliranje reakcijskih poti.

optična mikroskopija

elektronska mikroskopija

elektronska mikrosonda (SEM, TEM, EDS)

praškovna rentgenska difrakcija

rentgenska fluorescencija

Mineralogija ključnih okoljskih sistemov

**(tla, recentni sedimenti, aerosoli v troposferi,
vpliv mikroorganizmov)**

OKOLJE- sistemi blizu zemeljskega površja, povezani s hidrosfero, atmosfero in biosfero = okolje, ki vpliva na človeka in na katerega ima človek vpliv s svojo aktivnostjo (rudarjenje, onesnaževanje, vpliv mineralogije/sestave gradbenih materialov)

Najpomembnejša (ključna) okolja, ki vsebujejo minerale:
tla, sedimenti (sodobni), atmosferski aerosoli,
delci (zunanji ali notranji) določenih mikro- in makro-organizmov.

Mineralogija ključnih okoljskih sistemov

TLA (soil)

Tla predstavljajo nekonsolidiran material na površju Zemlje, ki podpira/omogoča življenje rastlin in živali

Tip tal =

= f {izvorni material,klima,biološka aktivnost,oblika površja,čas}

Vpliv naštetih faktorjev je posreden, skozi kemične, biološke in fizikalne procese, ki se dogajajo v tleh.

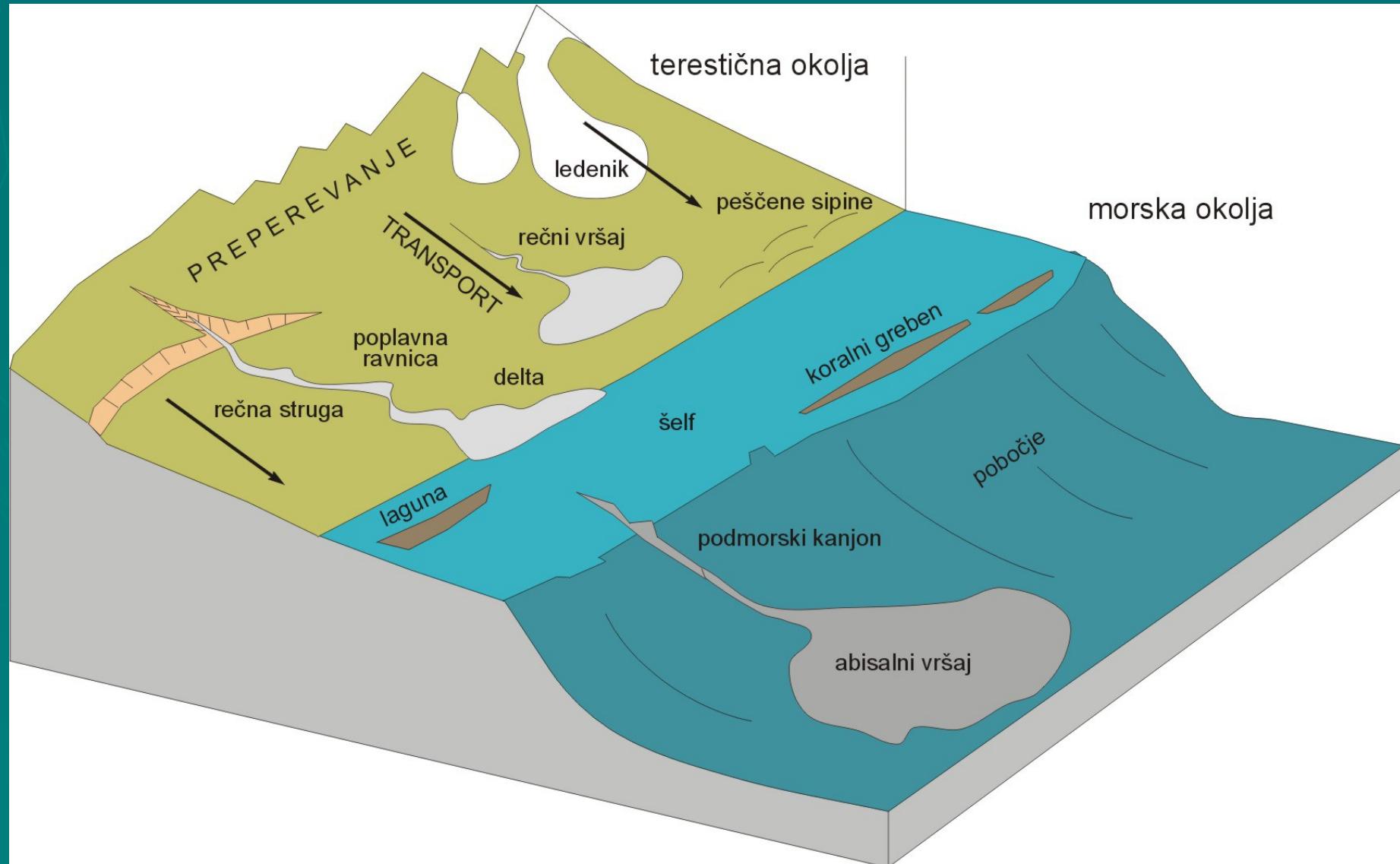
Razvoj tal in diferenciacija horizontov

A-zgornji
mineralno-
organski

B-srednji
spremenjen

C-spodnji
nespremenjen
izvorni material

Površinsko preperevanje

- razpad kamnine pod vplivom

- atmosfere
- vode
- ledu
- nihanja temperature
- delovanja organizmov

- prilagajanje kamnine (mineralov) fizikalno-kemijskim pogojem na površju

- oksidacija
- hidratacija

Površinsko preperevanje

1)

mehanično preperevanje - razpad kamnine v manjše drobce, mineralna sestava se ne spremeni

2)

kemično preperevanje - nastanek novih mineralov zaradi hidratacije, oksidacije in izluževanja prvin

Nastanek tal - preperevanje

Razvoj tal: 100-1000 let (paleotla)

Nastanek tal - preperevanje

Faktorji vpliva na preperevanje svežega mineralnega zrna:

- kemijska sestava
- struktturna enovitost (prisotnost mikrorazpok)
- kristaliničnost
- kemijske značilnosti okolja

Mehanično preperevanje

- nihanje temperature -> nastanek mikrorazpok -> voda -> led (+9%)
-> kristali soli
- različni termični razteznostni koeficienti mineralov
- neenakomerno segrevanje (temni, svetli minerali)
- anizotropnost kristalov
- vpliv rasti rastlinskih korenin ($10-15 \text{ kg/cm}^2$)
- rušilno delovanje morja in rek

Kemično preperevanje

- vpliv delovanja kisika, ogljikove kisline, vode, organskih kislin in produktov delovanja organizmov

**KISIK – oksidacija => sprememba barve, poroznosti, kristaliničnosti
oksidacijski pas je najobsežnejši ob nizkem stanju talne vode,
razčlenjenem reliefu in vroči klimi.**

REDOKS potencial – oksidacijska sposobnost vode:

ali
ali
ali

Sprememba oksidacijskega stanja → porušitev kristalne mreže
→ olajšano izluževanje

Prirodne vode → menjava redoks potenciala

OGLJIKOVA KISLINA

Na površini močnejša od kremenične → izriva katione iz silikatov
→ tvorba lažje topnih karbonatov → migracija iz pasu preperevanja

Karbonatizacija – ena najpomembnejših reakcij v naravi

Tvorba ogljikove kisline

Disociacija ogljikove kisline

Tvorba karbonata

Raztpljanje karbonata

VODA – bistveni faktor kemičnega preperevanja

- kislost – vpliva na aktivnost vode
  - sposobnost nadomeščanja kationov
- vsebnost ogljikove in organskih kislin
- vsebnost kisika, klora,...

Pomembno: površina in topnost mineralov

Kislost vode – pH

negativni logaritem koncentracije H⁺ ionov

$$K = \frac{(H^+)(OH^-)}{H_2O}$$

Nevtralne vode pH = 7

Kisle vode pH > 7

Bazične vode pH < 7

Vrednosti pH nekaterih naravnih voda

Vrsta vode	pH
Kislí termalni vrelci	1.5-4
Močvirske vode	4-6.5
Izviri	6-7
Rečne in jezerske vode na nekarbonatni podlagi	6.5-7
Rečne in jezerske vode na karbonatni podlagi	8-8.4
Morska voda - površina	8-8.4
Morska voda – bogata z rastlinstvom	8.6-9.6
Morska voda – globoki deli zaprtih morij	7.26
Alkalne termalne vode	~ 9
Voda iz alkalnih tal	~ 10

pH – vpliva na značaj produktov preperevanja:

hipersten → pH 6 → Fe hidroksidi

pH 7 → nontronit

Kislo okolje

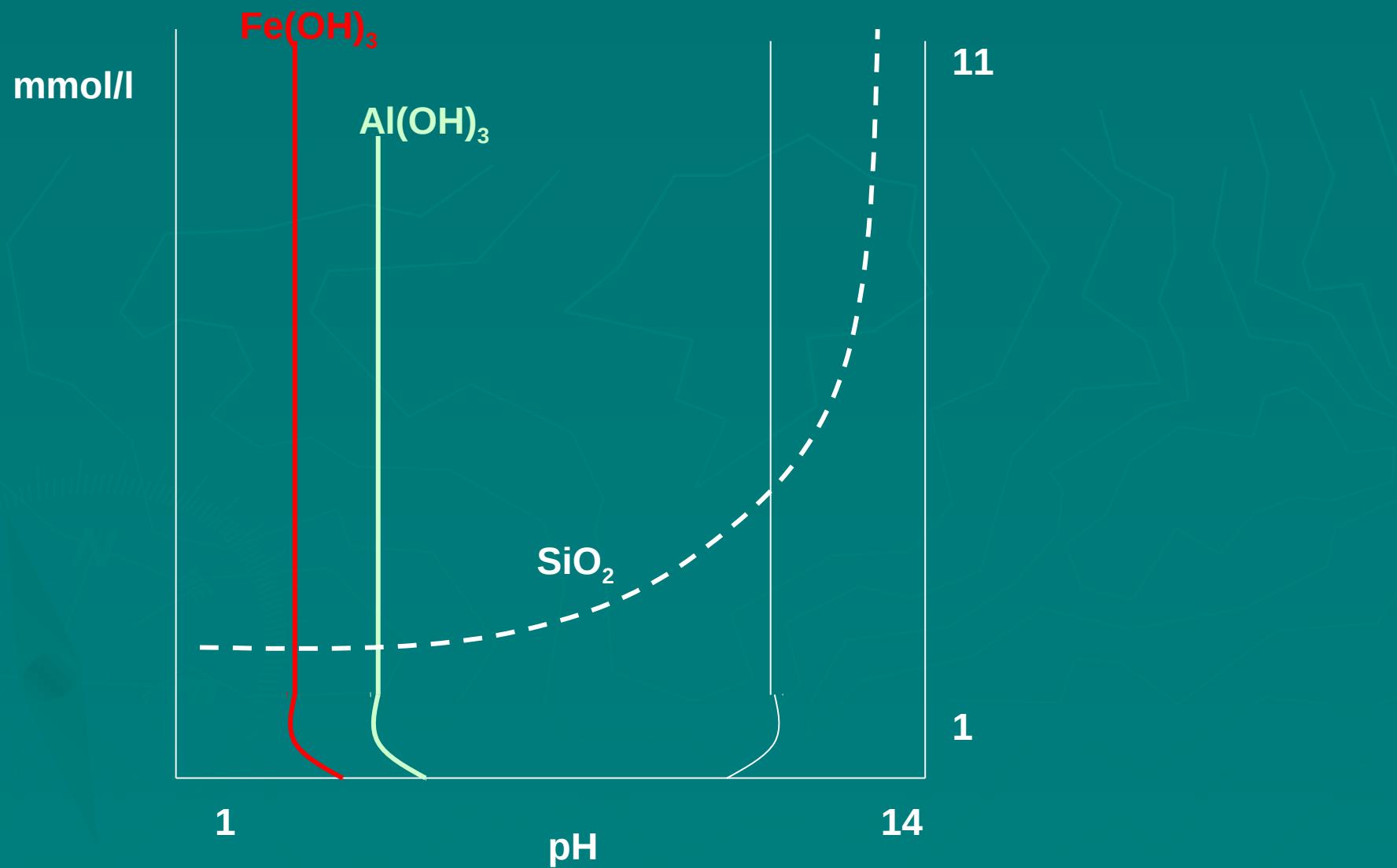
→ kaolinit

Alkalno okolje

→ montmorillonit

Topnost nekaterih komponent v vodi v odvisnosti od pH

ion	Zelo topen do pH	Izločanje pri pH	Popolno izločanje pri pH	Oblika izločanja
Fe 3+	2	2	3 - 4	hidroksid
Al 3+	5 in nad 10	5, 10	6 - 8	hidroksid
Fe 2+	5	5	7 - 8	hidroksid
Mg 2+ CO ₂	~ 9	~ 9	~ 9	karbonat
Ca 2+ CO ₂	~ 10	~ 10	~ 10	karbonat
Mg 2+ -CO ₂	~ 7	~ 7	~ 8	hidroksid

Hidratacija = privzem vode

- nestabilni alumosilikati → glineni minerali
- poteka skupaj s karbonatizacijo

Temperatura vode

tropi:

- močan vpliv vode
na kemično preperevanje

hladne pokrajine:

- šibak vpliv vode
na kemično preperevanje

Z naraščanjem temperature vode narašča njena sposobnost raztapljanja za vse komponente razen za CO₂ in še nekatere pline.

Stabilnost petrogenih mineralov pri preperevanju v površinskih pogojih:

najbolj stabilni

najmanj stabilni

muskovit, kremen
albit

Na-Ca plagioklazi
Ca-Na plagioklazi
Ca-plagioklazi

K-glinenci
biotit
rogovača
pirokseni
olivin

4 stopnje preperevanja kristalnih kamnin:

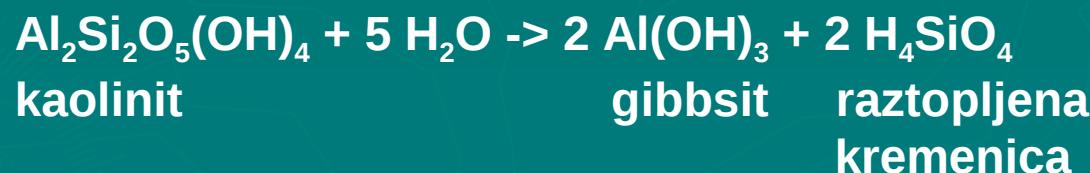
- 1 – izluževanje najbolj gibljivih spojin
- 2 – izluževanje gibljivih spojin
- 3 – izluževanje malo gibljivih spojin
- 4 – odstranjevanje železovih spojin

Pri površinskih pogojih so najslabše gibljive aluminijeve spojine

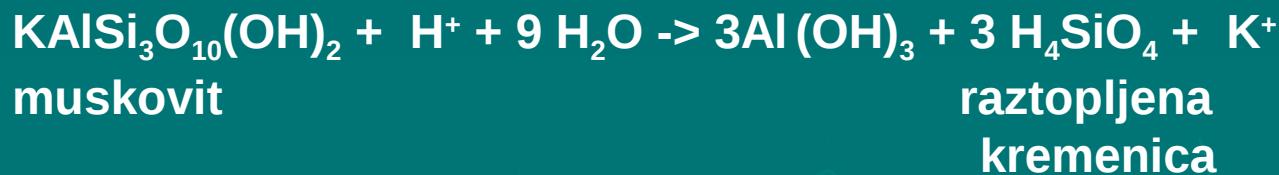
Povprečna življenjska doba 1mm kristala različnih mineralov pri 25°C in pH 5

Mineral	Formula	Življenjska doba (leta)
Kremen	SiO_2	34.000.000
Muskovit	$\text{KAl}_2\text{Si}_3\text{AlO}_{10}$	2.700.000
Ortoklaz	KAlSi_3O_8	520.000
Albit	$\text{NaAlSi}_3\text{O}_8$	80.000
Enstatit	$\text{Mg}_2\text{Si}_2\text{O}_6$	8.800
Diopsid	$\text{CaMgSi}_2\text{O}_6$	6.800
Anortit	$\text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8$	112

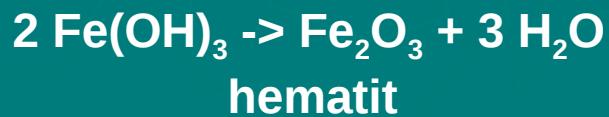
Najpogostejše reakcije preperevanja silikatnih mineralov:

Najpogostejše reakcije preperevanja silikatnih mineralov:

feromagnejski minerali + H₂O + H⁺ -> Na-montmorillonit + H₄SiO₄ + Fe(OH)₃
amfiboli Ca-montmorillonit
pirokseni muskovit

http://www.awi.de/fileadmin/user_upload/News/Press_Releases/2006/1_Quarter/Glacier2_p.jpg

KLIMA

LEDENIŠKA (nivalna ali borealna)

- povprečna letna temperatura $< 5^{\circ}\text{C}$
- skupna količina padavin 100 – 600 m (sneg)
- tla – stalen leden pokrov
- ni tekoče vode

Preperevanje je predvsem mehanično, tudi slabo obstojni minerali dolgo ostanejo sveži.

KLIMA

HUMIDNA (tropi, zmerni pas, tajga)

- velika količina padavin
- potoki, reke
- intenzivno kemično preperevanje
- bujna vegetacija
  - ščiti pred mehanskim preperevanjem

Laterit – nastaja v tropskih tleh z visoko kislostjo in močno drenažo, kjer je izluževanje močno in ostanejo le minerali z visoko vsebnostjo Al (kaolinit, Al-hidroksidi) in Fe-hidroksidi.

KLIMA

ARIDNA

- visoke temperature
- slaba vegetacija
- intenzivno mehanično preperevanje
- količina padavin manjša od količine vode, ki bi lahko izhlapela
- ni površinskih voda
- kemično preperevanje slabše
- intenzivno delovanje vetra

<http://www.altabavaria.com/images/soralpina-picacho.JPG>

KLIMA

SEZONSKA

- zmerna, tropska ozemlja
- menjavanje (polletnih) obdobjij (obilo padavin / brez padavin)
  - deževna doba → obilo vegetacije
  - sušna doba → vegetacija odmre
  - vode imajo višjo temperaturo in so zalo aktivne

Mineralogija tal

Tla sestavlja:

- minerali
- organska snov
- zrak
- voda

Razmerje med njimi je odvisno od tipa tal

Mineralni del tal – velikost delcev: 2mm -> nm

Primarni minerali – nespremenjeni iz izvorne kamnine

Glineni minerali

Ne-silikati

Domača naloga

- ▶ Tipi glinenih mineralov in razlike med njimi
- ▶ Metode za določanje tipov glinenih mineralov
- ▶ Možnost ionske izmenjave/onesnaženje